MANUSCRISELE LUI A. LAMBRIOR

ION NUȚĂ

Istoric, folclorist și lingvist, format în acest sens la școala ieșeană a „Convorbirilor literare", A. Lambrior s-a dedicat în cele din urmă studiului limbii române, convins că numai astfel va contribui efectiv la rezolvarea unor probleme majore legate de istoria poporului român.

Contactul cu ideile școlii naturaliste, cu principiile neogramaticilor, cu studiile lui Gaston Paris, în primul rînd, posibilitatea de a-și însuși în Franța noile metode de cercetare științifică a limbii, de a fi în preajma unei distinse grupări de specialiști și de a se putea număra printre colaboratorii unei reputate reviste, cum a fost „Romania", au făcut din Lambrior un nume de marcă, un lingvist recunoscut și apreciat.

Trăind puțin, doar 38 de ani, A. Lambrior (1845–1883) nu a putut să-și publice toate lucrările pe care le-a scris în această perioadă și, de aceea, foarte multe dintre acestea au rămas nevalorificate.

S-au păstrat astfel două seturi de manuscrise, lucrări închegate sau simple fragmente, însemnări, comentarii și note care dezbat diverse probleme istorice, toponimice, folcloristice și lingvistice.

Primul dintre ele, aflat la Muzeul de Literatură din Iași (sub cota nr. 4129), cuprinde lucrarea intitulată *Limba română. Poetica*, „după notele scoase din esplicațiele dlui A. Lambrior, profesor la Liceul Național din Iași", însemnări datorate unui elev din clasa a VI-a, cu siguranță făcute în anul 1881, cînd Lambrior era profesor la acest liceu.

Este un curs elementar de poetică, în elaborarea căruia Lambrior a plecat de la tratatele clasice publicate în acest domeniu și s-a inspirat din scrierile românești de pînă la el. Avem de a face cu o încercare meritorie, în multe puncte originală, o schiță de stilistică, cu un caracter normativ și didactic, care nu depășește nivelul lucrărilor de acest gen apărute la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

BDD-A1350 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:33 UTC)

3). În multe limbi, și în limba română, există apoi – poate exista – un nivel gramatical al g r u p u l u i d e c u v i n t e, dacă în această limbă anumite funcțiuni gramaticale se exprimă și dacă paradigmele sînt constituite la acest nivel. De pildă, chiar în acest exemplu, pe care-l dădeam: *oaia răbdătoare* și *răbdătoarea oaie,* există o opoziție în limba română ca și în alte limbi romanice, adică *răbdătoarea oaie* este un explicativ, ține de natura oii să fie răbdătoare, iar *oaia răbdătoare* un calificativ, poate fi o oaie răbdătoare între altele, nerăbdătoare. Sau, în franceză, chiar genul, numărul se exprimă în afara cuvîntului, în grupuri de cuvinte.

4) Apoi, poate exista un nivel, pe care eu îl numesc nivelul c l a u z e i, care este nivelul la care o parte dintr-o propoziție e comentariu cu privire la partea cealaltă. De exemplu, *a venit, firește* nu înseamnă că „a venit în mod natural"; ci că „e firesc să fi venit"; sau în limba latină *certo scio* „știu sigur"; *certe scio* „sigur că știu"; sau în limba greacă, de exemplu, cu așa-zisele „părticele", de multe ori se precizează, tocmai se comentează sensul. Să zicem βλέπω „privesc" nu înseamnă același lucru ca și κὰι δὲ βλέπω care înseamnă „sigur că privesc", „ba chiar privesc", adică comentează pe acest *privesc.*

5) Apoi, stratul sau nivelul p r o p o z i ț i e i sau al f r a z e i, bine cunoscut, al unității de vorbire ca structură gramaticală.

6) Eventual un nivel al t e x t u l u i, în măsura în care într-o limbă există funcțiuni dincolo de propoziție, funcțiuni specifice acestui nivel și funcțiuni exprimate într-o limbă, într-un anumit fel. De exemplu, în limba română, se deosebește la acest nivel așa-zisul *tetic* de așa-zisul *categoric,* adică construcția unitară, monolitică care numai constată faptul, constată evenimentul, și construcția care spune ceva despre ceva. De exemplu, – *Ce se întîmplă? – Arde casa!;* deci aicea e vorba de acest fapt, evenimentul; dacă spunem *Casa arde încet,* atuncea vorbim despre *casă* și spunem cum arde; *Ce se întîmplă? Sosește o corabie* sau *O corabie sosește în fiecare zi la ora 3 după-masă;* atunci vorbim despre o corabie. În limba română, cu verbul întîi înseamnă tetic, adică se constată evenimentul, cu substantivul întîi și verbul după aceea e categoric; și există această deosebire și în alte limbi.

Acestea sînt nivelele sau straturile *posibile* de structurare gramaticală, nu straturile care *există* în fiecare limbă și nici straturile *necesare.* În realitate, numai două sînt necesare; este necesar ca ceva să poată fi combinat și să existe o unitate de vorbire, adică singurele straturi necesare sînt m o n e m u l și f r a z a sau p r o p o z i ț i a. Nici chiar textul, care, fără îndoială, există în limbile pe care le cunoaștem, nu e necesar ca strat de structurare gramaticală într-o limbă. Ar putea să fie o înșiruire de fraze numai cu procedee universale, fără procedee și fără funcțiuni de limbă la acest nivel.

BDD-A1350 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:33 UTC)

În limba română există toate aceste straturi, nu în aceeași măsură, ceea ce poate justifica și o gramatică în acest sens, adică o gramatică la nivelul cuvîntului.

Ce funcțiuni gramaticale se exprimă într-o gramatică la nivelul grupului de cuvinte ș.a.m.d. pînă la o gramatică transfrastică sau textuală, adică a funcțiunilor care în limba română se exprimă dincolo de frază? (se pot exprima în frază, se înțelege, fiindcă nu putem exprima ceva în afara frazei, însă funcțiunea este în afară). Și știm acest lucru cînd începem, de exemplu, cu *prin urmare;* putem începe o propoziție ori un text chiar așa: *Prin urmare?* Asta înseamnă că este, se găsește ceva mai înainte, deci e o funcțiune transfrastică care se exprimă în acest caz. Sau diferența în franceză între *parce que* și *car;* sînt amîndouă „cauzale", însă *car* exprimă o motivare transfrastică, adică la nivelul textului, ca și *care,* în româna veche, „și de aceea", „drept care".

Această clasificare ne permite definiția noțiunilor de bază în orice gramatică; paradigmele funcționale sînt totdeauna paradigme la *un* nivel. Deci, o paradigmă nu este o clasă de elemente, nu este clasa faptelor care se pot găsi în aceeași poziție, ci este această clasă funcțională de opoziții la diferite nivele, fiindcă, de obicei, elementele unei paradigme nu se pot afla în aceeași poziție, cum se crede. Deci, de exemplu, cazurile din latină nu se pot afla exact în aceeași poziție, ca să putem zice: lată, aicea este opoziția între genitiv, de exemplu, și dativ ș.a.m.d.! Ceea ce se confundă aicea sînt tocmai paradigmele cu clasele; clasele există dat fiind că de fiecare dată avem o combinație pentru a exprima un semnificat gramatical printr-o paradigmă gramaticală; totdeauna două elemente sînt combinate într-o unitate superioară, și elementele care se combină în același fel într-o unitate superioară formează clase. Chiar de la început – să zicem așa –, dacă avem în limba latină *reg* și *is (regis),* una este clasa temelor și alta clasa desinențelor; se combină la nivelul cuvîntului. Pentru noi însă, este o problemă dacă într-adevăr în limba latină există această clasă, cuvînt, acest strat, ca strat gramatical autonom. În limba latină aceste forme au valoare imediată numai direct în propoziție. Deci, acestea sînt clasele pe care le deosebim de paradigme. În al treilea rînd, deosebirea între clase și paradigme ne poate arăta și ce este o funcțiune gramaticală paradigmatică, adică de opoziție, și o funcțiune între două elemente într-o unitate superioară, care este o funcțiune, să spunem atunci, sintagmatică; între elementele care se combină există o funcție sintagmatică, adică acesta este faptul determinat (*reg*), și acesta este faptul determinant (*-is*) sau – altfel spus – acesta este faptul genitivat *(reg-)* și acesta este faptul genitivator (*-is*); în acest caz, deci, există o funcțiune sintagmatică.

Toate funcțiunile ca, de exemplu, subiect, predicat, complement ș.a.m.d. sînt funcțiuni sintagmatice, de aceea se află la același nivel ca funcțiuni între

BDD-A1350 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:33 UTC)

În fine, legate de aceste preocupări, menționăm încă două articole, primul, după *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir *(Nunta țărănească;* f. 66r–67v), celălalt intitulat *Îmbrăcămintea țăranilor* (f. 68r–68v).

Dar faptele demne de a fi reținute din manuscrisele lui Lambrior sînt cele care privesc lingvistica.

Pe lîngă unele note, în limba franceză, despre *e* lung în limba română (f. 95r), *e* lung și scurt latin urmat de o nazală (f. 97), reducerea lui *-ie* la *e* (f. 98r), pagini despre *a* aton inițial (f. 149v), *e* tonic și aton (f. 150r–152v), *u* aton provenit din *n* maghiar (f. 153v; manuscrisul, după indicațiile titlurilor date, trebuia să cuprindă și observații privind verbul românesc), *ă* și *î* (provenite din *e+n* latin) în istroromână (f. 99r; după materialul lui Ion Maiorescu), însemnări privind notarea formelor românești de origine latină cu alfabet chirilic (f. 101r–107r) etc., există cîteva caiete manuscrise care prezintă o importanță deosebită nu numai datorită faptului că aici întîlnim adevărate studii de lingvistică, ci mai ales că ele reprezintă lucrări valoroase în care sînt exprimate idei originale, demne de a fi reținute.

Dintre acestea amintim, în primul rînd, studiul *Ce que deviennent les consonnes latines en roumain* (f. 70r–94r), în care sînt analizate consoanele labiale, guturale, nazale și lichide, evoluția lor de la latină la română. Urmează apoi un material privitor la consoane (analizate în funcție de poziția lor: inițiale, mediale, finale) și grupe de consoane (f. 110r–125v; tot aici, cîteva precizări despre vocalele atone, înainte de silaba accentuată sau după aceasta) și un altul, intitulat *Fonetica (strădină)* (f. 126r–148r), pagini incomplete, cu etimologii slave, probabil după Cihac, grupate în funcție de vocalele tonice pe care le conțin, cu enumerarea consoanelor (inițiale, mediale, finale) urmate de puține exemple.

Cel mai important manuscris rămas de la A. Lambrior este însă un studiu în limba franceză consacrat vocalismului românesc (f. 157r–177r), în care partea cea mai interesantă o constituie cercetarea vocalelor atone. Deși unele etimologii nu mai pot fi acceptate astăzi, articolul menționat oferă o amănunțită și completă

35–38), *Apa Bistriței din România Moldovenească* (p. 38–41; vezi și *Carte de citire,* pentru clasa a III-a, *ed. cit.,* p. 217–221), *Munții Bucegi* (p. 41–43; vezi și *Carte de citire,* pentru clasa a III-a, *ed. cit.,* p. 145–146), *Turda, Peșterele Balicăi și Ocnele de la Uioara (în Transilvania)* (p. 43–45; vezi și *Carte de citire,* pentru clasa a IV-a, *ed. cit.,* p. 134–137), *Stînca Piatra Caprei și orașul Bălgrad (în Transilvania)* (p. 163–165; vezi și *Carte de citire,* pentru clasa a IV-a, *ed. cit.,* p. 196–198), *Stîncele Detunate și minele de aur din Roșia (în Transilvania)* (p. 165–166), *Valea Hațiegului* (p. 166–169; vezi și *Carte de citire,* pentru clasa a IV-a, *ed. cit.,* p. 126–130), *Băile de la Mehadia* (p. 169–171), *Basarabia românească* (p. 171–173), *Basarabia rusească* (p. 173–175), *Cetatea Soroca, Stînca Sorocăi și Cetatea Hotinului (toate în Basarabia rusască)* (p. 175–177; vezi și *Carte de citire,* pentru clasa a IV-a, *ed. cit.,* p. 108–110), *Albastrul de la Ivancăuți (în România Moldovenească)* (p. 177–178; vezi și *Carte de citire,* pentru clasa a IV-a, *ed. cit.,* p. 140–141), *Ezerul sau lacul Dorohoiului* (p. 178–180; vezi și *Carte de citire,* pentru clasa a IV-a, *ed. cit.,* p. 142–144).

BDD-A1350 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:33 UTC)

analiză a problemei amintite. Studierea vocalelor accentuate stă la baza articolului şi ea demonstrează modul de schimbare a vocalelor latine după o „schemă" anumită, specifică limbii române, iar analiza vocalelor neaccentuate constituie una dintre cele mai amănunţite şi pertinente discuţii în acest domeniu. Studiul cuprinde următoarele capitole: *Les toniques: a, e, i, o, u; Les voyelles atones; La protonique immédiate non initiale; La protonique immédiate initiale; La deuxième syllabe initiale avant la tonique; La troisième syllabe avant la tonique.*

Din acest domeniu trebuie reţinut şi studiul *Les consonnes* (f. 178r–237r), o cercetare minuţioasă a consoanelor, a grupurilor consonantice şi a infixelor.

Demne de subliniat sînt şi preocupările lui Lambrior în domeniul *etimologiei,* multe dintre explicaţiile date fiind valabile şi recunoscute de specialişti pînă astăzi.

Un prim articol este intitulat *Etimologii* (f. 238r–241v), în care Lambrior înregistrează şi explică cuvinte împrumutate din alte limbi romanice, termeni proveniţi dintr-o „derivaţie proprie" („prin ajutorul sufixelor") şi din una „improprie" („care nu se face prin sufixe"). În cadrul ultimei categorii sînt date exemple de substantive care provin din nume proprii, din alte substantive, din adjective şi din verbe (infinitive şi participii prezente şi trecute).

Aproape în fiecare articol cu caracter lingvistic găsim nenumărate rezolvări etimologice, iar manuscrisele demonstrează, o dată în plus, preocuparea constantă, chiar pasiunea lingvistului pentru acest domeniu atît de interesant şi plin de situaţii neprevăzute. Astfel, în nenumărate pagini manuscrise sînt notate o serie de cuvinte româneşti cu etimologiile propuse de Lambrior (vezi şi f. 283v–284r, 298), iar un carnet, format mic, cuprinde *nume de plante* româneşti (f. 273v–282v) însoţite de etimologia lor slavă (unele dintre ele par a fi extrase din lucrarea lui F. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumänischen,* Viena, 1861).

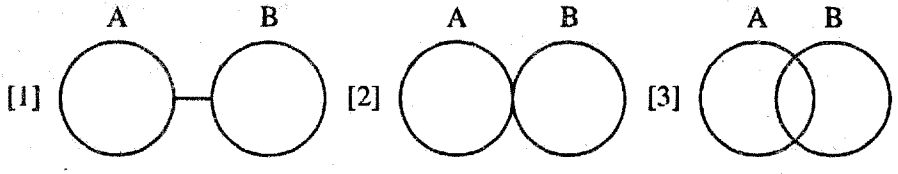
Tot în acest cadru trebuie menţionate şi încercările de clarificare a unor etimologii eronate propuse de M. Gaster şi Aron Densusianu, notiţele etimologice făcute pe marginea dicţionarelor lui Cihac şi Pontbriant, a volumului lui B. P. Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni,* cît şi unele completări şi corecturi, cu acelaşi caracter, la *Carte de citire* (f. 290r–295r).

Alte pagini manuscrise cuprind diverse note cu caracter istoric (însemnări de la un curs despre *Le régime de la propriété foncière chez les Greces et les Romains. La 21 decembrie;* f. 269v–270v) şi folcloric (f. 271r–272r; fragmente din articolul *Obiceiuri din deosebite timpuri ale anului),* cîteva precizări legate de *Versificaţie* (f. 242r–244v; un început de curs, în care sînt discutate elementele constitutive ale versului), traducerea lucrării lui M. Bréal, *Grammaire comparée des langue aryennes* (f. 245v–268v), un plan pentru studiul verbelor

BDD-A1350 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:33 UTC)

exemplu, *à l'aide de, au moyen de* corespund oarecum prepoziţiilor *cu, prin* sau *cu ajutorul, prin mijlocirea* ş.a.m.d.

Dacă observaţi bine, într-o gramatică există o listă a prepoziţiilor şi după această listă a prepoziţiilor ni se dă o listă deschisă a locuţiunilor prepoziţionale care pot funcţiona ca prepoziţii. În realitate, nu e vorba de o listă ca atare, este vorba de tot ceea ce poate funcţiona în acest fel. Deci e vorba de o listă deschisă, e vorba de un p r o c e d e u de subordonare în limbi. Şi deci, în toate aceste cazuri se poate utiliza acest procedeu. Limbile se pot deosebi prin faptul că subordonează într-un anumit fel, că au subordonări pe care alte limbi nu le au sau fiindcă subordonarea la anumite niveluri e posibilă. De exemplu, japoneza nu cunoaşte subordonarea propoziţiei; nu există! Tot ceea ce exprimăm noi prin subordonare, se exprimă acolo prin coordonare, se arată în ce fel se leagă propoziţiile. Şi anume, le putem lega aşa, de exemplu [1] sau aşa [2], sau aşa [3]:

şi atuncea noi înţelegem, de exemplu, „şi prin urmare" sau înţelegem „şi de aceea" ş.a.m.d., însă japoneza spune care este coordonarea şi nimic altceva.

P a r a t a x a este, cum spuneam, fenomenul prin care două elemente combinate funcţionează la acest nivel şi nu la nivelul superior, adică putem avea coordonare, din nou, de propoziţii, de grupuri de cuvinte, de cuvinte şi uneori chiar şi coordonare de moneme; uneori această coordonare este exclusă sau numai cutare coordonare este exclusă.

Limbile se deosebesc şi în acest caz din punctul de vedere al posibilităţii coordonării. De exemplu, noi putem coordona aproape la toate nivelurile, în toate straturile, propoziţii şi clauze şi grupuri de cuvinte, mai puţin elemente monematice, însă le putem combina şi pe acestea în acelaşi strat, fiindcă funcţionează împreună într-o funcţie sintagmatică în alt strat. Adică, putem spune *cu şi fără,* de exemplu. Şi e interesantă această combinaţie fiindcă, în germană, unde este, tot aşa, posibilă, cazurile cu care se construiesc aceste prepoziţii sînt diferite, însă nu dacă se combină; cînd se combină este cazul prepoziţiei a doua, adică *mit und ohne,* şi *mit* este cu dativul, şi *ohne* este cu acuzativul, sau dacă spunem *ohne und mit,* atunci, dimpotrivă.

În spaniolă, cel puţin în spaniola normativă, această combinare nu se admite, însă multă lume spune, după franceză sau după alte limbi, *con y sin libros;* gramatica normativă spaniolă insistă că trebuie să se spună *con libros y*

BDD-A1350 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:33 UTC)

sin ellos „cu cărți și fără ele"; deci că nu se poate coordona în acest fel. Această coordonare, care este pentru noi atît de curentă încît o găsim și în titluri, de exemplu, *Lupul și mielul*, nu e posibilă în limba turcă. În limba turcă, în turca autentică nu în turca arabizată, nu se poate spune decît *cu mielul lupul* și nu *lupul și mielul*. Deci se întrebuințează cu totul altă construcție.

În sfîrșit, a n t i t a x a (înlocuirea sau substituirea) este proprietatea prin care un element al unui strat poate reprezenta un element care se găsește mai tîrziu sau, dimpotrivă, poate relua un element anterior și atunci, are, eventual, și o construcție particulară, cu formă particulară. De exemplu, noi spunem: *Ai auzit?* și putem răspunde *Auzit!;* în portugheză *Tens viajado? – Tenho*; aici antitaxa se face cu auxiliarul; în germană, tot așa, de multe ori; tot așa în sîrbo-croată; de exemplu, *Vei citi? Čitat-ćeš? – Hoću; hoću* care înseamnă „vreau", însă aicea este auxiliarul viitorului și prin acest auxiliar se reia construcția. Anticiparea în limba română și în alte limbi nu se poate face de cele mai multe ori decît știind deja ceva despre ceea ce este anticipat. De exemplu, spunem **Aceasta** *este o ușă* sau **Acesta** *este un caiet*. Însă în germană și în alte limbi se poate anticipa cu neutrul pentru orice, și pentru masculin, feminin, și pentru singular sau plural; deci se spune **Das** *ist ein Buch*, **Das** *sind Bücher*. Tot așa în limba rusă sau în sîrbo-croată cu *Eto* sau *to:* **To** *su knjige* („acestea sînt cărți?"), adică anticiparea se face cu acest *to*. În spaniolă, în anumite construcții, se pune de obicei adverbul, numai o dată, la sfîrșit, adică se reia, ca să zicem așa, adverbul neexprimat... se zice *clara- y francamente*, adică „cu claritate și sincer" și se pune *-mente*, numai la sfîrșit. În catalană, dimpotrivă, se pune numai la primul, adică în acest caz s-ar spune *claramente i franca*, adică întîi adverbul, și acest adverb reprezintă adverbul și pentru al doilea adjectiv, unde nu se mai exprimă cu formă adverbială. Ceea ce e interesant aicea e că în antitaxă se pot prezenta funcțiuni care nu se prezintă ca atare în limbajul neînlocuit, de exemplu această funcțiune a reluării unui discurs sau a unei propoziții prin afirmare sau negare; deci *da* sau *nu*. Aceste funcțiuni pot fi diferite în limbi diferite, pot să existe într-o limbă și să nu existe în altă limbă. Limba latină nu avea această funcțiune: *da* sau *nu*, unde se răspundea cu verbul, afirmîndu-l sau negîndu-l: *Fecistine hoc? -Feci/Non feci*, adică exact cum am răspuns și noi românii timp de multe secole, fiindcă *da* este foarte recent în limba română; sau răspunsul cu *așa*, care nu era exact acest *da*, cu totul neutru. Și în latină, tot așa, cu un negativ; dacă spui, de exemplu, *minime*, nu înseamnă chiar „nu"; ci înseamnă „așa de puțin, încît e aproape nimic"; adică se poate răspunde la *Fecistine? „Ai făcut?" – Minime*, adică „în realitate s-au făcut aceste lucruri așa de puțin, încît se pot considera ca „nefăcute". Sau, de exemplu, avem în antitaxă reluarea unui nume predicativ în multe limbi, care pare a indica că și verbul *a fi* are complement direct. Nu este complement direct, ci reluarea numelui predicativ.

BDD-A1350 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:33 UTC)